

Дні науки філософського факультету – 2014 Міжнародна наукова конференція (2014; Київ) Міжнародна наукова конференція «Дні науки філософського факультету – 2014», 15-16 квіт. «014 р.: [матеріали доповідей та виступів] . – К.: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2014. – Ч. 6. – 227 с.

Міжкультурна складова творчості Миколи Зерова

Багатьох сучасників цікавить роль рідної культури та літератури зокрема в налагодженні міжкультурних контактів. Це питання останнім часом набуває своєї актуальності, адже через вивчення творчості окремих письменників маємо змогу простежити вплив світової культури на українську та навпаки.

Варто зазначити, що питання налагодження міжкультурних зв'язків української літератури із світовою цікавило не одне покоління дослідників: В. Державин, С. Гординський, О. Астаф'єв, Ю. Шерех, С. Павличко та ін. Творчі пошуки М. Зерова цікавили дослідників літератури впродовж усього ХХ століття (особливо за кордоном). Поверненню М. Зерова в українську літературу маємо завдячувати молодшому брату поета Михайлу Оресту, М. Рильському, Г. Кочуру, В. Брюховецькому, С. Білоконю, С. Гречанюку, Д. Павличку, М. Москаленку, М. Сулимі, В. Івашку, Л. Зіневич, Л. Тимченко та ін.

Однак ці науковці до зазначеної проблеми зверталися у своїх студіях частково, а тому спробу вивчення міжкультурного аспекту у творчості М. Зерова вважаємо актуальною, адже поет, перекладач і літературознавець презентував сучасникам „психологічну Європу” як складову в подоланні комплексу меншовартості: „Гадаю, що для розвитку нашої літератури потрібно три речі: 1. Освоєння величезного досвіду всесвітнього письменства, тобто хороша літературна освіта письменників і уперта систематична робота коло перекладів. 2. Вияснення нашої української традиції й переоцінка нашого літературного надбання... 3. Мистецька вибагливість, підвищення технічних вимог до початкуючих письменників” [1, с. 580].

Вважаємо запропоновані тези основними в нашому дослідженні. Це дасть змогу вивчити міжкультурні орієнтації письменника. М. Зеров часто апелює до символу Європи, у який вкладає загальнолюдські цінності, закликаючи освоювати джерела європейської культури з найбільшими її надбаннями – античністю, Відродженням, романтизмом, епохою Великої Французької революції: „Хочемо ми чи не хочемо, а з часів Куліша і Драгоманова, Франка і Лесі Українки, Коцюбинського і Кобилянської – щоб не згадувати імен другорядних, – європейські теми і форми приходять у нашу літературу, розташовуються в ній. І вся справа в тім, щоб іти в чолі, а не в „хвості”, припадати до джерел...” [2, с. 19].

У літературознавчому набуткові М. Зерова можна знайти немало свідчень пильної зацікавленості міжкультурними комунікаціями. Так, у рецензії на збірку П.Тичини „Вітер з України” М. Зеров писав: „Вітер з

України віє на Схід і Захід” [1, с. 494]. Завдяки його перекладам до українського читача прийшли давньогрецькі, давньоримські, французькі, польські, німецькі, англійські, бельгійські майстри слова. У хрестоматії „Антична література” (1937) з’явилися нові переклади М. Зерова з Катулла, Вергілія, Горація, Овідія, Марціалла, Ювенала. Крім цього, ширші ніж раніше фрагменти з поеми Лукреція “Про природу речей”, „Енеїди” Вергілія, „Метаморфоз” Овідія. Окремими виданнями вийшли книжки „Антологія римської поезії” (1920), де було вміщено переклади творів Катулла, Вергілія, Горація, Овідія, Марціалла; „Камена”, „Леся Українка”, „Нове українське письменство” (1924), „До джерел” (1926), „Від Куліша до Винниченка” (1929).

В історико-літературних працях („Українські теми в російській літературі”, „Українська школа в польській літературі”) критик відзначає посилення інтересу до української літератури в інших народів. Так, у російській літературі до українських культурних цінностей зверталися О. Пушкін, К. Рилєєв, М. Маркевич, М. Гоголь, Орест Сомов. «У російській поезії українською тематикою, історичною та фольклорною, зацікавилися Рилєєв (поема «Войнаровський», «Думи», уривки з «Наливайка»), Пушкін у «Полтаві», Маркевич в „Українських мелодіях”. Україна притягає увагу молодих поетів 20-х років...” [1, с. 103].

Інтерес до української тематики, особливо фольклору, М. Зеров бачить і в польському письменстві, де виникла ціла українська школа, у якій багато молодих талантів: Б. Залеський, С. Гоцинський, М. Грабовський та інші.

Дослідник неодноразово наголошував на чільності зв’язків української літератури із світовою культурою, вбачаючи першооснову, закладену ще в часи Київської Русі. Захоплюючись світовою класикою, М. Зеров акцентував увагу на шедеврах давньої української культури, шукаючи там відповіді на питання своєї епохи. На основі історичного матеріалу намагався осмислити сучасні проблеми й конфлікти, побачити спільне й відмінне в обох часових культурах, оцінити минуле з погляду сучасності.

Прагнучи довести високий рівень культури наших пращурів, М. Зеров наголошував, що водночас із рецепціями з європейської культури відбувався процес творення оригінальної літературної бази, основу якої складали фольклорні джерела. У його поезіях нерідко зустрічаються імена князів Святослава та Ігоря. Особливу роль виконують образи Києва та Дніпра, які пов’язують пласти минулого й сучасного.

Як зауважив П. Хропко, „у чотирьох віршах циклу „Київ” образ старовинного українського міста розкривається різними своїми гранями” [1, с. 41]. Це місто у свідомості М. Зерова є духовним, культурним, науковим центром усього східного слов’янства. Так, у сонеті „Київ з лівого берега” презентується велич східнослов’янської столиці: „Вітай, замріяний, золотоголавий На синіх горах...” [2, с. 27].

Світлова гамма досягається завдяки епітетам: „замріяний”, „золотоголавий”, „синіх”, а оптимізм щодо величі Києва бачимо в заключному терцеті: „Живе життя, і силу ще таїть Оця гора зелена і дрімлива, Ця золотом

цвяхована блакить” [2, с. 27].

Чимало місця в поетичних рядках, присвячених періоду Київської Русі, займають образи державних діячів, репрезентуючи соціально-політичні, естетичні та моральні проблеми як минушини, так і сучасності. Образи Святослава та Ігоря стали імпульсом у розгортанні художньої уяви, джерелом реалій у відтворенні історико-культурного минулого України. Художній матеріал давньоукраїнської доби органічно трансформується у творчість М. Зерова. Митець вдало моделює образи старовини, спроектовані на сучасність. Використовуючи давні назви, М. Зеров показує міжкультурний колорит тієї епохи. Так, у сонеті „Святослав на порогах” зустрічаємо: „Варуфорос, Геландрі – скандинавські, Вулніпраг – давньоримська назви дніпровських порогів у творі „Про керування імперією” візантійського імператора Костянтина Багрянородного. Пізніші їхні назви – Варуфорос (Вулніпраг) – Вовнизький, Геландрі – Дзвонецький пороги. Моноксил – „однодрев”, грецька назва човна, видовбаного з суцільного дерева. Доростол – фортеця на Дунаї, яку 971 р. захопив Святослав” [2, с. 805].

Твори М. Зерова відображають особливий „мікрокосмос” епох становлення та розвитку української культури. Неокласик прагне передати генетичний зв’язок між природньоукраїнським та європейським, минулим і сучасним, реальним та ірреальним, тощо. Звідси й заглиблення в царину української культури, особливо барокової пори.

Поет вказує на сприяння в розвитку культурного потенціалу українського суспільства в сонеті „Брама Заборовського”, знайомлячи з архієпископом київським Рафаїлом Заборовським: „Наук любив він сяйво щирозлоте І школам оддавав свої турботи, І був світильник, щедрий і благий” [2, с. 30]

У центрі уваги М. Зерова митці, чиї імена стали ключовими в процесі трансформації української культури в світову. Природно, що постать Іллі Турчиновського також зацікавила неокласика. „Меткий, прудкий і на пригоди ласий, Ще юнаком він кинув батьків двір І в світ поплив, у неоглядний вир, Забувши бурсу і марудні класи” [2 с. 31].

Дух авантюризму в сонеті „Турчиновський” домінує чи не найпрозоріше. Це вже не лише юнацьке захоплення, а ціла філософська концепція сенсу життя. На перший план виступає консервативний дух традиційної уяви на світ і життя, за якою людина завжди має повернутися до того місця, з якого колись вирушила в дорогу – це авторська шана ідеям циклічності світобудови. Змальовуючи плинність світу, неокласик намагається з’ясувати мету людського життя, творчих пошуків. Так, його ліричний герой після подорожей чужими землями повертається додому втомлений (на що вказує дієслово „прибився”) і водночас – щасливий. Адже саме тут він зумів „знайти солодощі спокою” [2, с. 32]. Автор переконаний, що „митарства” його славетного земляка не були безцільними, адже той, по-перше, зібрав, а пізніше описав свої подорожі, по-друге, він не лише займався самоосвітою, а й щедро навчав сучасників культурним здобуткам інших народів: „Він всюди сіяв щедрою рукою Колядку, діалог і студний

кант” [2, с. 32].

Автор репрезентує позицію: „знаття довкілля – знаття себе”, джерела якої сягають часів античності. Під довкіллям М. Зеров розуміє суспільне оточення.

Неокласик наголошує на ставленні до культури сучасної йому ортодоксальної критики: „Ні, він не наш, бо ... дідич і естет! ” [2, с. 33]. Власні переконання щодо перспектив міжкультурних комунікацій поет екстраполює через образи „ріллі”, „проростання науки винних грон...” [2, с. 35]. Водночас думки заполітизованої критики показує через епітети „хибний”, „ротата”, а звідси й відношення до літературного процесу – як „хибний”; їхні поради – „ротата кракнула тобі ворона...” [2, с. 33] тощо.

Значне місце в перекладацькій та оригінальній поезії займає давньоримська культура. Літературознавець намагався дослідити розвиток елліністичних традицій римськими письменниками. Його цікавили нові, порівняно з давньогрецькими, підходи римських літераторів до розкриття внутрішнього світу людини, уміння гостріше показувати драматизм існування давньоримського суспільства. Завдяки М. Зерову українська література поповнилася кращими зразками перекладів римських авторів. Особливе чуття слова сприяло неокласику у відтворенні картин далекого минулого, проникненні в атмосферу тієї епохи. Варто відзначити досить широке використання М. Зеровим латинських образів в оригінальній поезії, особливо в сонетах. Так, у сонеті „Вергілій” постає один із найпопулярніших поетів Європи, блискучий стиліст, майстерний із бездоганною мовою оповідач, який „звеличив кий, і плуг, і мідяний шолом”, „і знявся до вершин нечуваної слави” [2, с. 60-61]. Неокласик виносить власний інтерпретаційний образ Вергілія, відтворює його портрет, зосереджуючи увагу на рисах, що позначилися на творчості поета минулого, а саме: географічних (місце народження), біографічних (сімейне коріння), духовних (традиціоналізм селянської психології). Поет показує етапи становлення Вергілія та його місце в римському культурному процесі.

М. Зерова цікавили діячі латинської культури „золотого віку”. У його оригінальній творчості виділяється образ поета-вигнанця Овідія, здобутки якого мали вагомий вплив на розвиток усього європейського мистецтва. Закономірно, що дослідник звернувся до постаті римського поета, дотримуючись зваженості та реалістичності оцінок. У поезіях „Овідій” та „Безсмертя” автору вдалося проникнути в суть психологічних переживань ліричного героя. На думку В. Брюховецького, М. Зеров „віднаходить українські поетичні еквіваленти образної стихії римського поета. Він майстерно зберігає ритміку оригіналу, але дактилічний гекзаметр або елегійний дистих (поєднання гекзаметра і пентаметра) лине в його інтерпретації вільно й легко, немов питомий українському віршуванню розмір” [4, с. 203]. У творі „Овідій” бачимо трагедію людини, яка на схилі віку змушена була залишити сім’ю, домівку, друзів. М. Зеров зумів виразно змалювати світ, у який потрапляє його ліричний герой: „цілий рік негода, та

зима, Та моря тужний рев, та варвари довкола... Убогий, дикий край! Весною бруд і холод, Улітку чорний степ: ні затишних гаїв, Ні виноградників, ні золочених нив. А там морози знов і небо в сивій ризи” [2, с. 81-82].

Використовуючи епітети „убогий”, „дикий”, „чорний” та метафору „моря тужний рев”, М. Зеров тенденційно загострює увагу реципієнта на психологічному стані ліричного героя. Констатація відсутності звичних європейській землі „затишних гаїв”, „золочених нив”, „виноградників” посилює драматичні переживання Овідія. Атмосфера, зображена в наведених рядках, налаштовує реципієнта на сприйняття трагічних подій у біографії Овідія, сприяє глибшому розумінню психологічного стану ліричного героя, доповнює та увиразнює переживання митця, силоміць вирваного із свого світу, де ліричний герой виступає в образі „старого, кволого, забутого всіма” [2, с. 81].

Водночас рядки поезії „Безсмертя” контрастують з „Овідієм”, адже М. Зерову імпонувало вміння знаходити сили для життя і творчості заради реалізації ідеї вічності справжнього мистецтва: „Вінець Овідія довіку не зів’яне. Безсмертний „Плач” його, гіркий і незрівнянний, Елегії душні, як цвіт весняних лоз, І чари сонячні його „Метаморфоз”, І мудрі тонкощі ученого кохання...” [2, с. 82].

Епітети „безсмертний”, „гіркий”, „незрівнянний” тощо стають ключовими в з’ясуванні феномену цієї творчої особистості античної пори, набуваючи символічного значення. М. Зеров трактує їх як визначальний етап у розвитку європейської культури.

Сонети М. Зерова можна розглядати в багатоплановому аспекті. Ведучи мову, наприклад, про сонет „OI TRIAKONTA”, що в перекладі з грецької означає „Тридцять”, можемо трактувати твір як спробу екскурсу в давнє історичне минуле: „Ви пам’ятаєте: в дні тридцяти тиранів Була та сама навісна пора: Безмовний Пнікс, безлюдна Агора І безголосся суду і пританів” [2, с. 62].

Неважко знайти схожість у поведінці жителів давніх Афін на початку IV століття до н.е., коли вони були завойовані спартанцями й потрапили під владу олігархічного режиму, та українського суспільства, яке знекровлене й виснажене вийшло з громадянської війни. Саме над такими людьми й знущалися новоявлені тирані-комісари. А перший терцет ще з більшою силою акцентує увагу на схожості ситуації: „Так само і тепер. Усе заснуло, Все прилягло в чеканні Трасібула” [2, с. 62].

М. Зерову вдається вміло й гармонійно поєднати давнину і сучасність. Автор часто досягає цього завдяки використанню образів, що доросли до рівня символів античної культури: Пнікс, Агора, притани.

Український народ, на думку М. Зерова, також чекає на прихід свого Трасібула, який допоможе в боротьбі над злом. Поет переконаний, що порятунком для українського суспільства стане інтелігенція: „А ми? Де ж заступ нам на нашу гич, І сапка на бур’ян, і лік на рани?” [2, с. 62].

Українські культурні діячі зуміють, на думку М. Зерова, вивести свій народ із страху та духовного спустошення.

У 30-ті роки, коли збиралися над поетом хмари державного переслідування та виникли проблеми особистого плану, він повертається у світ „безсмертного Немо, індійського принца...”, розмірковує над „вічними” людськими проблемами, шукаючи такої ж дружньої підтримки, яку герої його сонета мали від чесного та порядного капітана. М. Зерову, напевне, хотілося вірити, що в гуркоті грому тогочасної критики перед неокласиками з’явиться на чорних водах диво-корабель, що принесе мудрих шанувальників. Адже не випадковим є той факт, що саме п’ятьом колоністам допомагає цей дивний капітан Немо. Ця цифра теж, можливо, стосується і „грона п’ятірного”. Тодішній масовий читач більшу частину творів неокласиків відкидав як незрозумілу адже вона, на думку прихильників „масовізму” та політичних гасел, – нецікава для суспільства. Це й змушувало неокласиків шукати союзників: „І мириться з людьми безсмертний Немо, Індійський принц, ласкавий мізантроп” [2, с. 50].

Викликає зацікавлення сонет „Партеніт”, де автор, змальовуючи неповторні краєвиди та пам’ятки кримської культури, утверджує думку про спадкоємність поколінь, замислюється над місцем людини, її призначенням, можливістю повної реалізації таланту індивіда. У творі, поряд з кримськими реаліями, бачимо античні образи й ремінісценції: „Вони живі, дива Архіпелага – Орестів жах, Піладова звияга І смертний Іфігенії привіт” [2, с. 23].

Ці картини з’являються в уяві лише тих митців, хто зрісся з історією культури, бажає вчитися, готовий постійно перебувати у творчому пошуку. Авторська уява немовби трансформується в реальність: „І довго ще, купаючись у морі, Поети увижатимуть в просторі Ахейські весла та низькі човни...” [2, с. 23].

В. Брюховецький наголошує на значимості використаної М. Зеровим фрази: „Літа минають, не минає міт!” [2, с. 23]. „Скільки часу сплигло, а за „темною грядою Аю-Дага” ввижаються проникливій і чутливій душі і дива Архіпелагу, і Орестів жах, і Піладова звияга, і смертний Іфігенії привіт. Уява поета здатна воскресити всі ці ознаки минувшини, які не канули в Лету, а мусять повнокровно ввійти в сучасність” [4, с. 172].

Працюючи над оригінальними творами чи перекладами, М. Зеров постійно відстоював думку, що поетичні форми давньогрецької та давньоримської літератури стали серйозною складовою новоєвропейського культурного процесу. Вводячи античність у художній задум своїх творів, звертаючись до класичних образних систем, відкриваючи незбагненну глибинність, красу та свіжість греко-римської класики автор знаходив підтвердження власним поглядам щодо активної міжкультурної співпраці.

Завдяки його літературній та літературознавчій діяльності до українського читача прийшли давньогрецькі, давньоримські, французькі, польські, німецькі, англійські, бельгійські митці. Дослідник простежив інтерес до української тематики, особливо фольклору, в польському та російському письменстві, тощо.

У чільних зв’язках української літератури із світовою культурою,

М.Зеров вбачав першооснову розвитку сучасного мистецтва слова.

Література:

1. Зеров М. Твори в 2 т. – К.: Дніпро, 1990. – Т. 2: Історико-літературні та літературознавчі праці / Упоряд. Г.П. Кочура, Д.В. Павличка. – К.: Дніпро, 1990. – 601 с.
2. Зеров М. Твори: В 2 т. – К.: Дніпро, 1990. – Т. 1: Поезії. Переклади / Упоряд. Г.П. Кочур, Д.В. Павличко. – 843 с.
3. Хропко П. Український неокласицизм: орієнтація на тисячолітній розвиток європейської культури // Українська мова і література в середніх школах, гімназіях, ліцеях та колегіумах. – 2000. – № 3. – С. 37-46.
4. Брюховецький В. Микола Зеров. Літературно-критичний нарис. – К.: Радянський письменник, 1990. – 308 с.